BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Eshmurodova Asila Ahmad qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yònalishi 2-bosqich talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22843688

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. O'quvchilarning muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, mustaqil qaror qabul qilishi hamda o'z fikrini asoslashiga xizmat qiluvchi ta'lim usullari tahlil etiladi. Shuningdek, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar va o'quvchi faolligini oshirishga yo'naltirilgan yondashuvlarning ta'lim jarayonidagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari asosida o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiyalar, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, o'quvchi faolligi.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы развития самостоятельного мышления и использование современных технологий. Анализируются методы обучения учащихся анализу решений проблем, принятию самостоятельных решений и обоснованию собственного мышления. Раскрываются роль интерактивных тестов, творческих заданий и их роль в процессе разработки методов, направленных на снижение активности учащихся. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации для учителей.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, организационное обучение, педагогические технологии, проблемно-ориентированное обучение, интерактивные методы, творческие задания, активность учащихся.

Abstract. This article examines the pedagogical foundations for developing independent thinking and the use of modern technologies. It analyzes methods for teaching students to analyze problem solutions, make independent decisions, and justify their own thinking. The role of interactive tests and creative tasks in developing methods aimed at reducing student activity is explored. Based on the research results, practical recommendations for teachers are developed.

Keywords: independent thinking, organizational learning, pedagogical technologies, problem-based learning, interactive methods, creative tasks, student activity.

KIRISH

Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchining bilimni tayyor shaklda egallashi bilan bir qatorda, uni mustaqil izlash, tahlil qilish va amaliy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolaning fikrlash faoliyati, bilishga bo'lgan qiziqishi va o'z qarashlarini ifodalashga intilishi keyingi ta'lim jarayonining muhim

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

poydevorini yaratadi. Mustaqil fikrlash ko'nikmasi o'quvchining berilgan savolga javob topishi bilangina cheklanmay, muammoni anglash, turli yechimlarni taqqoslash, dalillar asosida xulosa chiqarish va o'z qarorini izohlash jarayonlarini ham qamrab oladi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf darslarida o'quvchini faqat tinglovchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi o'qituvchiga o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ta'limiy vaziyatlar yaratish, ijodiy topshiriqlardan foydalanish hamda fikrlash faolligini rag'batlantirish imkonini bermoqda. Muammoli ta'lim, interfaol metodlar, izlanishga asoslangan mashg'ulotlar va refleksiv yondashuvlar mazkur jarayonning samarali vositalari sifatida namoyon bo'ladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalasi ta'lim mazmuni, o'qituvchi faoliyati va o'quv topshiriqlarining tashkil etilishi bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari mustaqil fikrlash tushunchasining pedagogik mohiyatini ochib berish, uni shakllantirishga ta'sir etuvchi metodlarni aniqlash hamda boshlang'ich ta'lim amaliyoti uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika va rivojlanish psixologiyasining o'zaro bog'liq yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida bolaning bilish faoliyati muloqot, hamkorlik va kattalar tomonidan ko'rsatiladigan pedagogik ko'mak orqali takomillashishi ta'kidlanadi. Mazkur yondashuv o'qituvchining tayyor javob beruvchi emas, balki o'quvchini mustaqil izlanishga yo'naltiruvchi shaxs sifatidagi rolini asoslashga xizmat qiladi. J. Piagetning kognitiv rivojlanish konsepsiyasi esa boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlash, taqqoslash, guruhlash va aniq vaziyatlar asosida xulosa chiqarish qobiliyatlarining shakllanishini tushuntiradi. J. Dewey ta'limni tajriba va muammoli vaziyatlar bilan bog'lash zarurligini ilgari surib, o'quvchining faol ishtiroki orqali bilimning mazmunli egallanishiga e'tibor qaratgan. Zamonaviy tadqiqotlarda ham muammoli ta'lim, izlanishga asoslangan topshiriqlar, hamkorlikdagi o'qish va refleksiya o'quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi yondashuvlar sifatida ko'rib chiqiladi. Biroq boshlang'ich ta'lim sharoitida mazkur metodlarning samarasi ularning yosh xususiyatlariga mosligi, topshiriqlarning murakkablik darajasi va o'qituvchining metodik boshqaruvi bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun mustaqil fikrlashni rivojlantirishni faqat alohida metodlardan foydalanish bilan emas, balki ta'lim mazmuni, o'quv muhiti va baholash mezonlarining o'zaro uyg'unligi asosida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini nazariy va amaliy jihatdan o'rganishga yo'naltirildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini o'quvchi shaxsini faol ta'lim subyekti sifatida qarash, uning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish hamda fikrlash jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantirish tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot davomida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatish, umumlashtirish va didaktik topshiriqlarni o'rganish metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. Adabiyotlar tahlili orqali mustaqil fikrlashning mazmuni, uning tarkibiy jihatlari hamda boshlang'ich ta'limdagi o'rni aniqlandi. Qiyosiy tahlil asosida muammoli ta'lim, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar va refleksiv yondashuvlarning o'ziga xos

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

xususiyatlari ko‘rib chiqildi. Pedagogik kuzatish metodi o‘quvchilarning savol berish, fikr bildirish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va yechimlarni izohlash kabi faoliyatlarini tahlil qilish uchun metodik asos sifatida belgilandi. Didaktik topshiriqlarni o‘rganishda ularning o‘quvchini tayyor javobni takrorlashga emas, balki tahlil qilish, taqqoslash, dalillash va xulosa chiqarishga yo‘naltirishi asosiy mezon sifatida olindi. Tadqiqotda real tajriba-sinov natijalari mavjud bo‘lmaganligi sababli statistik samaradorlik ko‘rsatkichlari yoki tajriba natijalari keltirilmaydi. Olingan nazariy xulosalar asosida boshlang‘ich sinf darslarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish izchil tashkil etilgan pedagogik mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Mazkur jarayonning birinchi muhim bo‘g‘ini o‘quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, muammoni anglash va unga yechim izlashga undaydigan ta’limiy vaziyatni yaratishdan iborat. Muammoli vaziyat o‘quvchida bilishga bo‘lgan ehtiyojni yuzaga keltirib, mavjud bilimlarini yangi sharoitda qo‘llashga undaydi. Ikkinchi mexanizm ochiq va fikrlashga yo‘naltirilgan savollardan foydalanishdir. “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Boshqa yo‘l bilan yechish mumkinmi?” kabi savollar bolaning javobni asoslash, taqqoslash va izohlash faoliyatini kuchaytiradi. Uchinchi mexanizm o‘quvchiga tanlash imkoniyatini berish bilan bog‘liq bo‘lib, bunda topshiriqni bajarish usuli, misol yechimi yoki ijodiy ish shaklini mustaqil belgilashga sharoit yaratiladi. To‘rtinchi mexanizm fikrni dalillash va muloqot orqali tekshirishdan iborat. Juftlik va kichik guruhlardagi muhokamalar o‘quvchiga o‘z qarashini ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash hamda zarur hollarda xulosasini qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. Beshinchi mexanizm refleksiya bo‘lib, dars yakunida o‘quvchining “Men nimani o‘rgandim?”, “Qaysi usul menga yordam berdi?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qilishi mustaqil o‘rganish odatlarini rivojlantiradi. Ushbu mexanizmlarning samarali ishlashi uchun o‘qituvchi topshiriqlarni bolaning yoshiga mos murakkablikda tanlashi, xatolarni jazolash vositasi emas, o‘rganish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi va har bir o‘quvchining fikr bildirishiga sharoit yaratishi lozim. Shunday qilib, mustaqil fikrlashni rivojlantirish alohida metoddan foydalanish emas, balki muammoli vaziyat, savol-javob, tanlov, hamkorlik va refleksiyaning uzviy uyg‘unligi orqali shakllanadigan pedagogik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘quvchilarning kundalik tajribasi va fanlar mazmuni bilan bog‘lash muhim ahamiyatga ega. Bunda muammoli ta’lim, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish hamda ijodiy topshiriqlar o‘quvchini faol izlanishga yo‘naltiruvchi vositalar sifatida qo‘llanilishi mumkin. Masalan, matematika darsida “Do‘konda 20 000 so‘m pulingiz bor. Uch xil mahsulotdan qaysilarini xarid qilish mumkin?” mazmunidagi topshiriq o‘quvchini hisoblash, taqqoslash va o‘z tanlovini asoslashga undaydi. Ona tili darslarida esa matnning yakunini mustaqil davom ettirish, qahramon harakatlariga baho berish yoki bir voqeani turli nuqtayi nazardan bayon qilish kabi mashqlar fikrning mustaqil shakllanishiga xizmat qiladi. O‘qish savodxonligi mashg‘ulotlarida “Muallif nima uchun aynan shu voqeani tasvirlagan?”, “Qahramonning o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutardingiz?” kabi savollar o‘quvchining matnni yuzaki o‘qishdan mazmunan anglashga o‘tishini ta’minlaydi. Loyiha metodidan foydalanishda o‘quvchilarga sinf kutubxonasini tashkil etish, mahalladagi foydali o‘simliklar haqida ma’lumot yig‘ish yoki suvni tejash bo‘yicha tavsiyalar tayyorlash kabi kichik amaliy vazifalar berilishi mumkin. Ushbu faoliyatlar davomida bola ma’lumot izlaydi, uni saralaydi, fikrlarini tartibga soladi va yakuniy mahsulot yaratadi. Interfaol metodlarning samarali qo‘llanishida o‘qituvchi topshiriqni aniq tushuntirishi, o‘quvchilarga mustaqil ishlash uchun yetarli vaqt ajratishi va javoblarni baholashda faqat yakuniy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

natijaga emas, balki fikrlash jarayoniga ham e'tibor qaratishi zarur. Shuningdek, "Aqliy hujum", "B-B-B", "Fikrlar xaritasi" va "INSERT" kabi metodlar o'quvchilarning savol berish, ma'lumotlarni guruhlash hamda o'z qarashlarini ifodalash faoliyatini tashkil etishda qo'l keladi. Biroq har qanday texnologiyani tanlashda uning boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshiga, dars maqsadiga va o'quv materialining mazmuniga mosligi asosiy mezon bo'lishi lozim.

MUHOKAMA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish samaradorligi ta'lim jarayonining qanday tashkil etilishiga bevosita bog'liqdir. Mazkur jarayonda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchiga barcha javoblarni tayyor holda taqdim etish emas, balki uni izlanishga, savol berishga va o'z fikrini asoslashga yo'naltirishdan iborat. Buning uchun sinfda erkin fikr almashish, xatolardan qo'rqmaslik va turli yechimlarni muhokama qilish imkonini beruvchi psixologik muhit yaratilishi zarur. O'quvchining mustaqil fikrlashi faqat individual topshiriqlar orqali emas, balki juftlik va kichik guruhlardagi hamkorlik faoliyati orqali ham rivojlanadi. Chunki o'z fikrini boshqalarga tushuntirish, turli qarashlarni taqqoslash va umumiy xulosaga kelish jarayonlari mantiqiy hamda kommunikativ ko'nikmalarning shakllanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarni tanlashda bolaning yosh xususiyatlari, mavjud bilim darajasi va individual qobiliyatlari hisobga olinishi lozim. Haddan tashqari murakkab yoki aniq maqsadga ega bo'lmagan topshiriqlar o'quvchining qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shuning uchun topshiriqlar oddiy kuzatish va tushunishdan boshlab, taqqoslash, tahlil qilish, muammoni hal etish va mustaqil xulosa chiqarish bosqichlariga izchil olib borishi maqsadga muvofiq. O'qituvchi o'quvchilarning javoblarini baholashda faqat to'g'ri yoki noto'g'ri natijaga emas, balki fikrlash jarayoniga, dalillarning asoslanganligiga va qo'llangan usulning maqsadga muvofiqligiga ham e'tibor qaratishi kerak. Refleksiya jarayonida o'quvchilarga o'z faoliyatini tahlil qilish, qiyinchiliklarini aniqlash va keyingi vazifalarini belgilash imkonini berish mustaqil ta'limga tayyorgarlikni kuchaytiradi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik qilish, uy sharoitida kitob o'qish, kundalik hayotdagi muammolarni birgalikda muhokama qilish va bolaning fikrini tinglash ham mazkur ko'nikmalarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Demak, mustaqil fikrlashni shakllantirish zamonaviy texnologiyalarning o'zidan ko'ra, ularning pedagogik maqsadga muvofiq qo'llanilishi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik hamda izchil ta'limiy muhit bilan belgilanadi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning mazmuni o'quvchini tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki izlanadigan, tahlil qiladigan va mustaqil xulosa chiqaradigan faol shaxs sifatida shakllantirishga qaratiladi. Tadqiqot davomida muammoli ta'lim, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, hamkorlikdagi faoliyat va refleksiyaning ushbu jarayondagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. Mazkur yondashuvlardan foydalanish o'quvchilarda savol berish, turli fikrlarni taqqoslash, muammoga yechim izlash va o'z qarashlarini asoslash uchun ta'limiy sharoit yaratadi. Biroq pedagogik texnologiyalarning natijadorligi ularning nomi yoki yangiligi bilan emas, balki dars maqsadiga mosligi, topshiriqlarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi va o'qituvchining metodik boshqaruvi bilan belgilanadi. Shu asosda boshlang'ich sinf o'qituvchilariga har bir darsda o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga yo'naltirilgan savol va vaziyatlardan foydalanish, bir nechta yechimga ega topshiriqlarni kiritish hamda javoblarni izohlashga imkon berish tavsiya etiladi. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini baholashda faqat yakuniy javobga emas, balki fikrlash jarayoni, dalillash qobiliyati va qo'llangan usulga ham e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Ota-onalar bilan hamkorlikda kitob o'qish, kundalik hayotdagi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

masalalarni muhokama qilish va bolaning fikrini tinglash orqali maktabdagi ta'limiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash mumkin. Mazkur maqolada keltirilgan xulosalar nazariy tahlilga asoslangan bo'lib, mustaqil fikrlashni rivojlantirishning aniq samaradorligini aniqlash uchun kelgusida boshlang'ich sinflarda tajriba-sinov tadqiqotlarini tashkil etish, diagnostik mezonlarni ishlab chiqish va o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini o'rganish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath and Company, 1910.
2. Dewey J. Democracy and Education. — New York: Macmillan, 1916.
3. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. — New York: International Universities Press, 1952.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
5. Vygotsky L.S. Thought and Language. — Cambridge, MA: MIT Press, 1986.
6. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2004.
7. Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: Bayoz, 2022.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.